

Veřejné mínění bývá nejednou chápáno jako záležitost společensky pouze makrostrukturální povahy. Názory a hodnocení, které nebyly projevovány před širší veřejností, byly z něho vylučovány. Příznačná je pro tento přístup dichotomická koncepce veřejného a soukromého mínění.¹ Podle ní to, co člověk říká pouze členům své rodiny a přátelům, je záležitostí soukromého mínění a netýká se mínění veřejného. Charakter veřejných je přiznáván jen těm míněním, která jsou společná makrosociálním skupinám osob se stejnými zájmy a postoji.

V určitých hranicích má toto odlišení hodně pravdy. Kdyby však bylo absolutizováno, fakticky by veřejné mínění bylo ztotožněno s míněním vyjadřovaným prostředky masové komunikace (tiskem, rozhlasem atd.), anebo by mohlo být zaměňováno dokonce s míněním oficiálním.

Kategorie veřejného mínění, stejně jako kategorie veřejnosti vůbec, bude adekvátněji charakterizována pouze tehdy, bude-li pojata ve své relativitě.

Vysloveně soukromý, naprosto neveřejný charakter se zdá mít to mínění, které si jednotlivec ponechává jen pro sebe, nesdílí je, ani je nesdílí s žádným jiným jednotlivcem. Ale za prvé, z hlediska percepce a působení na daného jednotlivce je i takové mínění dilem veřejnosti. Toto mínění nebo jeho prvky mu byly komunikovány, jím v té či jiné míře transformovány, aniž z jeho strany aktivně komunikace pokračovala. Za druhé, v naší moderní společnosti je pravděpodobně velmi málo takových případů, aby jednotlivec žádným způsobem nenaznačoval své

mínění ani svým nejbližším (členům rodiny, důvěrným přátelům, milenci).

A to mínění, které sdílí malá skupina, anebo které je v malé skupině komunikováno a stane se třeba předmětem vnitřních sporů, není již vůbec v plném slova smyslu míněním soukromým. Týká se multiindividuální situace a jako takové je složkou veřejného mínění rodiny, přátelského kruhu, pracovní skupiny atd..² přičemž si může zachovávat charakter soukromé záležitosti, neveřejnosti v relaci k širším společenským strukturám nebo mezostrukturám i k souborům malých skupin (obci, osazenstvu závodu, dílně).

Podobně na vyšším stupni lze hovořit o tom, že mínění, které sdílejí nebo vnitřně komunikují širší společenské skupiny, se stává složkou veřejného mínění obce, závodu atd. Pokud není šířeno dále, může si zachovávat omezeně charakter neveřejnosti v relaci ke globálnímu společenskému systému, k makrostrukturálnímu veřejnému mínění společnosti.

Existuje tedy celá stupnice přechodů od soukromého k veřejnému mínění. Každá společenská skupina utváří své veřejné mínění.³

Jsou to vztahy dynamické, protože vývojově dochází ke složitějšímu vzájemnému působení mezi veřejnými míněními malých i větších skupin, mikrostrukturálních, mezostrukturálních a makrostrukturálních článků společenského systému. Uzavřenost komunikačních vztahů menších článků bývá dříve nebo později narušována a názorové, postojové i hodnotící podněty z malých skupin pronikají do širších struktur, korigují oficiálně

¹ O ní psal T. Harrison. (Veřejné mínění 1946, č. 4, str. 4.)

² F. Allport ve shodě s tím uvádí: „Pojem »veřejné mínění« dostává svůj význam ve vztahu k multiindividuální situaci, v níž jednotlivci se vyjadřují nebo se na nich žádá, aby se vyjádřili, zda souhlasí nebo podporují (po případě nesouhlasí či zavrhnou) nějakou určitou podmínku, osobu nebo návrh velkého významu, a to v takovém poměru počtu, intenzity a stálosti, aby bylo oprávněné

očekávat, že to bude mít vliv na akci přímo nebo nepřímo, vzhledem k dotčenému předmětu“. (Citováno dle Gallupova *Průvodce po výzkumu veřejného mínění*, Praha 1948, str. 89.)

³ Dle I. A. Bláhy „existují veřejná mínění partikulární, částečná, vládnoucí jen v určitém specializovaném okruhu skupiny, ale i veřejná mínění celková, totální, reprezentativní“ (Veřejné mínění, 1946, č. 3, str. 2)

uznané prvky veřejného mínění makro-sociologických rozměrů.

Vzniká tedy otázka, jak problémy tvorby veřejného mínění souvisejí s otázkami utváření vztahů v malých společenských skupinách.

Někdy působí až překvapivě, jak rychle se určitá zpráva nebo stanovisko rozšíří ve veřejnosti, ač nebyly komunikovány tiskem ani rozhlasem. Působí zde prostředky neformální komunikace, a to především ústního podání.

K vysvětlení této skutečnosti je třeba vysondovat, jakým způsobem se mikrostruktura včleňuje do makrostruktury. Realizují se zhruba dva způsoby integrace malých skupin do velké společenské soustavy:

Za prvé to je integrace, která probíhá horizontálně neformálním způsobem. Máme na mysli skupinový pluralismus, který se projevuje řetězovým navazováním malých skupin prostřednictvím toho, že mají společné členy a v souvislosti s tím i určité společné zájmy. Tak na sebe navazují pracovní skupina, rodiny jejích členů, zájmové kroužky nebo skupiny přátel členů rodin, skupiny sousedících rodin. Každý občan je členem řady takových malých skupin, navazujících na sebe právě prostřednictvím jeho členství.

V západní sociologii bývá problém společného členství ve dvou nebo více skupinách studován zejména z hlediska konfliktnosti, kterou to přináší jednotlivým členům. Ti ve svých činnostech vzhledem k zájmovým rozdílům různých skupin, jejichž jsou členy, někdy stojí před problémem, zájmu které skupiny mají dát přednost. Tento problém vystupuje přirozeně i v našich poměrech (viz např. časté stížnosti manželek, že jejich muži, silně angažovaní v činnostech brigád socialistické práce, zanedbávají rodinu). Ale na druhé straně existence takové konfliktnosti nemůže zastírat fakt, že společné členství ustavuje zároveň organickou návaznost skupin a určité přechody mezi jejich zájmy, možnost jejich sladování.

Integrace malých skupin probíhá, za druhé, cestou vertikální tvorby vyšších organizačních složek, které jsou zakotveny institucionálně a právně a v tomto smyslu nabývají formálního rázu. Je-li brigáda nejbezprostřednější prvotní skupinou ve výrobě, několik brigád tvoří dílnu, něko-

lik dílen provoz, několik provozů závod, potom následuje podnik, obor a celé hospodářské odvětví. Tak se struktura hierarchizuje do vyšších organizačních složek, které shrnují stále větší počet kolektivů, integrují je nejen organizačně, ale i zájmově. Tyto vyšší útvary mohou však za určitých podmínek i těžit z rozpornosti zájmů jednotlivých v nich integrovaných kolektivů a substituuovat je zájmem vyšší složky, která si potom, třeba někdy neprávem, osobuje právo mluvit jménem všech podřízených kolektivů.

Průběh dvojího způsobu integrace malých mikrostrukturálních skupin do velké společenské soustavy má své důsledky v celé řadě společenských sfér, mj. i v oblasti tvorby veřejného mínění. I veřejné mínění má svou tönniesovskou dichotomii: na jedné straně veřejné mínění v striktním slova smyslu, tj. to, které je šířeno prostředky masové komunikace, veřejnými vystupováními všeho druhu atd. — „veřejně veřejné“ mínění. Na druhé straně působí neformálně veřejné mínění, které bychom paradoxálně mohli nazvat „neveřejně veřejným“ míněním. Rozšiřuje se právě zejména těmi komunikacemi, jež ustavují řetězovitě spjaté malé skupiny. Má velikou působivost. Díky tomu se může stát, že zpráva třeba o nějakém železničním neštěstí, byť z nějakých důvodů zveřejněná v tisku a rozhlasem později, večer téhož dne, kdy se událost stala, je známa již v celém státě. Tak se neformálně šíří zprávy, a to nejen zprávy vážné, ale i různé zkresleniny, anekdoty, pomluvy atd.

Malý výpočet pomůže ozřejmit geometrickou řadou stoupající extenzitu těchto procesů. Vycházíme-li z přibližného odhadu, že průměrný občan má kolem 300—500 známých, tedy z toho plyne, že počet lidí, s nimiž má společné známé, jde do desítek a set tisíc. Počet těch lidí, s jejichž některým známým má společné známé, může jít do desítek milionů. A v dalším stupni by již do okruhu těchto zprostředkovaných kontaktů bylo zahrnuto všechno lidstvo, ovšem s odhlédnutím od bariér vytvářených hranicemi a jinak. V každém případě je jasné, že neformálně pospolitostní kontakty hrají při rozšiřování vážných i méně vážných informací, postojů a názorů daleko vyšší úlohu než by se zdálo na první pohled.

A tyto neformální kontakty probíhají především na základě vztahů malých skupin bezprostředního styku, jako jsou skupiny spolupracovníků, rodina a širší příbuzenstvo, sousedské skupiny, přátelské kroužky, zájmová seskupení atd.

S rozšiřováním „neveřejně veřejného“ mínění cestou neformálního řetězení společenské mikrostruktury by mělo „veřejně veřejné“ mínění daleko více počítat než činilo doposud, a to nakonec i v zájmu vlastní autority. V tomto ohledu jsou výzkumy veřejného mínění funkčně nenahraditelné.

Sledujeme-li publikace o veřejném mínění, vycházející v západních zemích, zjišťujeme, že během posledních dvou desetiletí dochází ke stálému sblížování tří významných oblastí sociologických výzkumů; výzkumů veřejného mínění, výzkumů masových komunikací a výzkumů vnitro-kolektivních vztahů. Skutečně to velmi těsně souvisí. Význam skupinových vztahů pro utváření veřejného mínění prokázala celá řada sociologických výzkumů, provedených v těchto zemích.

Jedním z nich byl výzkum mínění studentů o tzv. přísaze loajality (tj. o tom, že nejsou komunisty a nemají žádné styky s komunisty) a o politice zaměstnávání komunistů jako vyučujících na universitě. Výzkum byl proveden pod vedením S. M. Lipseta na Kalifornské universitě u reprezentačního vzorku 480 studentů, a to v době kritické situace, na vrcholu „studené války“ v r. 1951, kdy vedení university vyžadovalo uведенou přísahu, což vyvolávalo ostrý vnitřní konflikt. Většina dotázaných byla ostře proti přísaze a téměř polovina z nich se vyslovila pro zaměstnávání komunistů.

Odpovědi byly pak analyzovány podle různých hledisek. Jedno z nich se týkalo sociálně ekonomického postavení, které bylo zjišťováno podle toho, zda si student musí na své studium vydělávat, zda studuje na základě dluhopisu (jejž bude muset po příchodu do zaměstnání splácet), je-li vydržován na studiích rodinou nebo kombinuje-li nějak tyto finanční zdroje. Byly vytvořeny dvě skupiny: vyšší třída (upper class) a žijící ze mzdy (wage earners). V první skupině přirozeně podíly těch, kteří byli proti přísaze a pro zaměstnávání komunistů, byly značně nižší než u méně zámožných studentů. Za-

jímavé výsledky však vyšly najevo, když třídní kategorie byly kombinovány s údaji o tom, zda studenti žijí se svou rodinou anebo mezi svými spolužáky (v koleji, v podnájmu apod.).

Výsledky uvádíme v tabulce č. 1.

Tabulka č. 1

	Upper Class žijí		Wage Earners žijí	
	s rodinou (122)	se spolu- žáky (188)	s rodinou (64)	se spolu- žáky (64)
<i>Komunisté smějí vyučovat</i>				
ano	37 %	57 %	55 %	55 %
ne	59 %	41 %	36 %	40 %
nevím	4 %	2 %	9 %	5 %
<i>Přísahu schvaluji</i>	34 %	22 %	22 %	23 %
neschvaluji	60 %	67 %	64 %	65 %
nevěděl	6 %	11 %	14 %	12 %

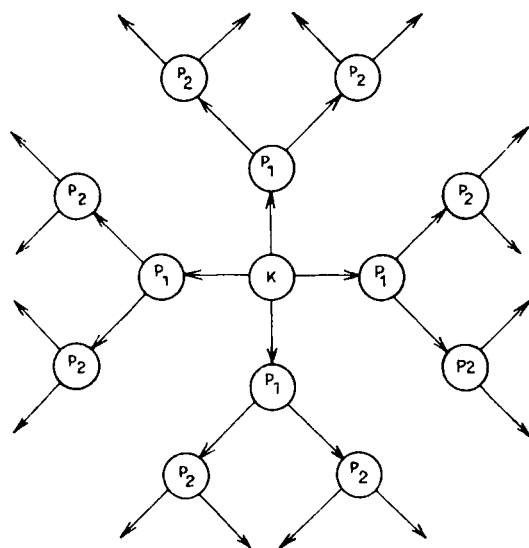
Tato tabulka ukazuje, že na stanovisko méně zámožných studentů málo působila okolnost, zda žili s rodinou nebo se spolužáky. Svědčí to o konvergentnosti zájmově hodnotových referencí u mikrostruktur obou typů v dané makrostrukturální skupině. Zcela jinak tomu bylo u studentů zámožnějších. Vyšší podíl souhlasů s přísahou a nadpoloviční nesouhlas s tím, aby komunisté vyučovali, projevují jen ti z nich, kteří žijí se svou rodinou. Ti, kteří žijí se spolužáky, vykazují postoje téměř identické s postoji méně zámožných studentů. To znamená, že zde na utváření veřejného mínění studentů výrazně působily vlivy kolektivu, ve kterém po delší období žijí. U zámožných studentů vliv menší skupiny, tj. společenské mikrostruktury, ve značné míře převážil makrostrukturální vliv jejich třídně společenského postavení. Může to být sice přechodné, ale v dané chvíli to byl činitel rozhodující. Uvedené údaje Lipset z tohoto hlediska nijak teoreticky neanalyzuje, daný jejich význam je však nasnadě.⁴

Jiný příklad představuje výzkum předvolebních postojů, který byl proveden pod vedením Lazarsfelda, Berelsona a Gaudeta v r. 1940 v okrese Erie. Zde byl během sedmi předvolebních měsíců sedmkrát dotázan tentýž panel voličů, zda jsou již rozhodnutí, koho budou volit, a v kladném případě, pro koho se rozhodli. Tento výzkum zjistil, že postupem rozhodování docházelo k homogenizaci postojů v ma-

lých skupinách a naopak k polarizaci v širších společenských strukturách. Ukázalo se, že čím blíže k odpovědnému rozhodnutí, tím větší jednoty dosahuje mínění členů v rámci malých skupin.⁵

Ve shodě s výsledky těchto a dalších výzkumů docházelo v americké sociologii ke změnám teoretického pojetí způsobů šíření veřejného mínění. Rozdíl bude moci být názorně vystižen srovnáním dvou schémat. Dříve se vycházelo implicitně z pojetí znázorněného zjednodušeně komunikačním schématem č. 1.

Schéma č. 1

Toto schéma vyjadřuje jednosměrné lineární a zcela individualizované pojetí procesu šíření veřejného mínění. Soustřeďuje se na pohyb zprávy od komunikátora k příjemci, na reakci příjemce a další pohyb k novým příjemcům. Příjemci jsou traktováni jako masa nespojitých individuí, která mají vztah ke komunikačním prostředkům, avšak nikoli mezi sebou navzájem.⁶

Proto je staré pojetí nahrazeno novým, které respektuje jak zpětnou vazbu od příjemce ke komunikátorovi, tak i sku-

tečnost, že příjemci nejsou navzájem odděleni. Nýbrž žijí v tak či onak utvářených skupinách a širších sociálních strukturách. Nové pojetí lze vyjádřit zhruba tak, jak uvádí schéma č. 2.⁷

Schéma č. 2

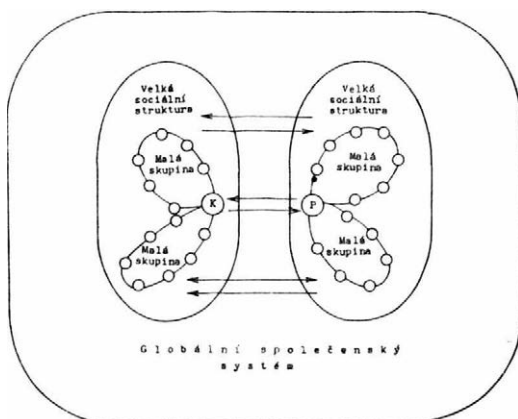

Schéma ukazuje, že ve skutečnosti jde jednak o dvoustranný vzájemný vztah mezi komunikátorem a příjemcem, předpokládající zpětnou vazbu, a jednak o složité vzájemné působení mezi skupinami a sociálními strukturami, ve kterých žijí. Příjemce nemusí recipovat zprávu v bezprostřední přítomnosti členů své skupiny. Rozhodující však je, že ji interpretuje tak a z ní si vybírá to, co a jak v té či jiné míře odpovídá hodnotám uznávaným v jeho skupině.⁸ Přitom samozřejmě jednotlivec náleží současně k mnoha skupinám. Tak dochází ke křížujícím se tlakům a konfliktům hodnot. Tím vším nabývá pro výzkum veřejného mínění zvláštního významu kategorie referenční skupiny.

Zde americká sociologie narazila na reálný a přímo klíčový problém sociálních vztahů. Rozvíjejí se výzkumy, které mají osvětlit problémy skupinového konsensu, názorové homogenity nebo konfliktů v malých skupinách, problém interpretace obsahu zpráv komunikačních prostředků

⁵ Lipsetův článek je uveřejněn v knize P. F. Lazarsfeld, M. Rosenberg; *The Language of Social Research*. Glencoe 1957, str. 125–140.

⁶ Viz P. F. Lazarsfeld, B. Berelson, H. Gaudet: *The People's Choice*, Columbia University Press 1948.

⁷ Toto pojetí kritizuje Dodd v *American Sociological Review* 1955 a E. Katz v *Public Opinion Quarterly* 21, 1957.

⁸ Uvedené schéma poněkud upravuje schéma obsažené v článku J. W. Riley – M. W. Riley v knize *Sociology Today* (ed. H. K. Merton, L. Broom, L. S. Cofrell, New York 1960, str. 577).

⁹ „Jedním z důsledků individuálních tendencí přijímat skupinu za zdroj vedení a orientace je rozvoj značného stupně postojové a hodnotové homogenity mezi členy skupiny“ (J. W. Riley – M. W. Riley, tamtéž, str. 551).

i problém vedoucích činitelů skupiny jakožto rozhodujících pro vytváření jejího mínění (opinion leaders). Stále jasněji se ukazuje, že procesům tvorby veřejného mínění nikdy neporozumíme, budeme-li k nim přistupovat pouze na podkladě zkoumání a statistického zpracování názorů a hodnocení izolovaných jednotlivců, kteří na základě reprezentativního výběru byli vlastně vytrženi ze svého společenského prostředí. Veřejné mínění je kolektivní a jako takové představuje ne součet, ale syntézu převážně skupinově strukturovaných individuálních mínění na vyšší úrovni.⁹ Tato skutečnost by měla ovlivnit metody výzkumu veřejného mínění.

Kapitalismus je třídní společností, ve které jsou kolektivně skupinové vztahy podřízeny třídním vztahům. Přesto je pozoruhodné, že americká sociologie poměrně hluboko proniká do těch skupinových vztahů, ve kterých se utváří a rozšiřuje veřejné mínění. A jak je tomu ve společnosti, v níž jsou třídní vztahy postupně překonávány? Jsou zárodky nových, netřídních společenských vztahů nějak skupinově strukturovány nebo nejsou?

Předpokládáme, že na místo dřívějších třídních vztahů postupně mnohem více do popředí vystupují kolektivistické vztahy mezi lidmi, které budou v dalším představovat základ společenské struktury ve své zcela bezprostřední podobě, neboť jejich vztah k makrostruktuře nebude zprostředkován třídně. Velmi výrazně ukázalo klíčový charakter těchto vztahů hnutí brigád socialistické práce v období svého postupu. Proto je nasnadě, že spojení výzkumu veřejného mínění s výzkumem vnitrokolektivních vztahů musí být

za našich podmínek ještě daleko naléhavějším úkolem nežli tomu je v USA. Pro provádění výzkumů z toho plynou některé závěry.

Jistě, že i v našich podmínkách budou na místě výzkumy, jejichž vzorky se budou opírat o jednotlivce a nebudou brát zřetel na konkrétní skupinově společenskou podmíněnost jejich života. Je jistě absurdní, že dosud není jejich provádění zajištěno. Přesto již nyní třeba zdůraznit, že vedle toho bude nutno zaměřit se i na výzkum způsobu utváření a šíření veřejného mínění v kompaktních kolektivech, jako v rodině, malé pracovní skupině, závodě, družstvu, obci nebo skupině přátel. Je nutno co možná exaktně vystihovat váhu veřejných mínění těchto skupin při utváření života jejich členů i váhu těchto skupin při utváření makrosociálního veřejného mínění.

Pro tvorbu i šíření veřejného mínění mají tedy velký význam pospolitostně neformální svazky lidí. Příbuzenské, přátelské a podobné vztahy tvoří podhoubí veřejného mínění. Malá skupina je jakousi pramennou buňkou tvorby veřejného mínění. Proto nemůžeme veřejné mínění vědecky poznávat, aniž bychom se seznamovali s objektivními předpoklady i specifickými podmínkami jeho utváření v kolektivech různého typu. Proto bude třeba vedle individualizovaných vzorků zkoumat též vzorky malých i větších kompaktních společenských skupin, tedy extenzivně reprezentativní výzkumy veřejného mínění, které jsou v jiných zemích již dávno běžnou samozřejmostí, doplňovat a kombinovat intenzivně monografickými výzkumy veřejného mínění v určitých společenských prostředích.

⁹ B. Pospíšil považoval veřejné mínění právě za matematický součet všech mínění individuálních a také zásadně vylučoval možnost obracet se při výzkumu na celou skupinu lidí (Veřejné mínění, 1946, č. 2, str. 4. a č. 3, str. 4). Správněji již tehdy vystihl F. Dědek, že „veřejné mínění má účast na

mínění individuálním. Není však s ním totožno a není nijakým prostým součtem mínění individuálních... Pochopíme je teprve, až pronikneme k jejich skupinovému podmínění“ (tamtéž, 1947, č. 8, str. 4-5)